

Kántor Lajos

Szabédi és a *Mórok*

Egy lezáratlan vita margójára,
irodalomtörténeti közelítésben

A XX. század végi magyar irodalomtörténet-írás figyelmére feltétlenül érdemes költői találkozás irodalmi-művészeti dokumentuma a *Mórok*, Székely János 1989 júniusában jegyzett, a marosvásárhelyi *Látó* 1990. 6., illetve a budapesti *Kortárs* 1990. 8. és 9. számában megjelent drámája. Két erdélyi magyar költő és két — feltételezett, illetve felépített — emberi, költői magatartás találkozik benne, amennyiben a drámaíró Székely János lényegében a Szabédi László néven ismertté, irodalomtörténeti személyiséggé vált Székely László örökségével néz szembe. Igaz, a drámához csatolt jegyzetben ez olvasható: „A szövegben előforduló versidézeteket Szabédi László műveiből válogattam, ennek ellenére munkámban nem Szabédi, hanem *Kibédi* László jelenik meg. Gondolati fogantatású, fiktív figurában valóságos személyt gyanítani súlyos tévedés volna. A két sors tagadhatatlanul sok mindenben analóg; amikor egyikre gondoltam, kétségkívül gondoltam a másikra is, de én a tragikus végű, tisztelt és szeretett költő magánéletéről soha semmit sem tudtam, Kibédiék reakcióit egytől egyik saját tapasztalatomból merítettem — így hát semmilyen azonosítást nem vállalom.” (Látó, i. h.) Székely János e jegyzetszövege tulajdonképpen megerősíti, hogy a *Mórok* — legalábbis az 1956-ban, illetve 1959-ben Kolozsvárt játszódo II. és IV. felvonás — mégiscsak Szabédiről szóló dráma, hiszen a szerző csupán a magánéleti vonatkozásokat, azonosításokat próbálja elhárítani magától. Ha Szabédi és a drámabeli Kibédi között semmi más egyezés nem volna, csak a bevallott — jól ismert, tehát tagadhatatlan — versidézetek, akkor sem lehetne nem Szabédi-drámaként olvasni a két síkon játszatott „történelmi esszé”. (A műfaji minősítés Székely Jánostól származik.) De hát nem erről van szó. A *Mórok* írója gondosan összegyűjtötte az eligazító életrajzi adatokat: a magyar nyelv őstörténetéről könyvet író költő, egyetemi tanár; a politikai szerepet is vállaló közéleti ember; a neves költő (itt: Finta László) lányát feleségül választó férfi; kolozsvári lakásuk leírása; a franciaországi tanulmányok, teológia; Kibédi öngyilkosságának napja (1959. április 18.). Mindezek az egyezések nem hagynak kétséget az olvasóban afelől, hogy Szabédi Lászlóról szól a dráma. (Más kérdés — de ez a filológiára tartozik —, hogy tudomásunk szerint Szé-

kely János utólag, a marosvásárhelyi folyóiratközlés előtt, az érdekeltek kérésére változtatta a nevét Kibédire, ám a dráma lényegén, érthetően, nem változtatott, az „árulkodó” motívumok tehát maradtak.)

A *Mórok* kritikusi így értelmezték Székely János művét — evidenciának vették az evidenciát. Robotos Imre (*A nemzethalál álhite*. Kortárs, 1991. 11.) „az abszolútum igényét” szembesíti Székely János és Szabédi László életművében, a *Mórok* szerzőjével vitázva; a Robotossal vitatkozó Láng Gusztáv pedig (*Az abszolútum joga és értelme*. Kortárs, i. h.) még részletesebben szól Szabédi emberi-közéleti-költői pályájáról, nyilván nem tartja alapvetően elhatárolandónak a Kibédi- és Szabédi-képet, pontosabban -drámát. Olyannyira nem, hogy leszögezi: „Székely Jánost csak becsülhetjük, amiért a Szabédi-mítoszt — a legjellemzőbb erdélyi legendák egyikét — demitizálni merte.” (Láng i. m.) Visky András, jóllehet, neki elsősorban Robotosról, a robotosi „kritikusi módszerről” van mondanivalója, szintén elfogadni látszik a Kibédi—Szabédi azonosítást, amikor kijelenti: „Szabédit Robotos meg nem értheti, hiszen kettejük között a különbség esszenciális. Szabédi nem állt meg, hanem végigment az úton. Ezért lehetett hőse a *Móroknak*, ezért írható le róla: »tisztelt és szeretett.«” (Visky András: *Feljelentő szerkezetek*. Korunk, 1992. 8.) Három, különböző nemzedékhez tartozó és különböző esztétikai nézeteket valló kritikus — mondhatni, ebben az egy kérdésben (Kibédi—Szabédi) megegyezik.

Nincs tehát miért rejtőzködni, nyugodtan rákérdezhetünk, milyen a mai Szabédi-olvasat, Székely János drámájának ismeretében. Mert az kétségtelen, hogy kétféle, nem csupán etikai, hanem esztétikai szempontból is más-más — értékközelítésről van szó a korábbi Szabédi-irodalomban (irodalomtörténeti közelítésben) s a Székely János „törénelmi esszéjében”. Noha Székely, mint idéztük, a „tisztelt és szeretett” költőről beszél az utólagos magyarázatban, mindaz, amit Szabédi Lászlótól idéz, beleértve a verseket — az író Szabédire is árnyékot vet, költészetének főként közéleti részét s annak is negyvenes évek végi, ötvenes évek eleji dogmatikus vonásait emeli ki, a dráma alap gondolatának megfelelően. Ezzel, mint Láng Gusztáv hangsúlyozza, valóban demitizálja „a Szabédi-mítoszt”, de — kötelességünk föltenni az irodalomtörténeti kérdést — vajon nem torzítja el ugyanakkor a Szabédi-összképet? Nem a jogi kérdést vetjük fel (ez természetesen a család dolga — s ma már, Székely János halála után, értelmetlen is beszélni róla), hanem az irodalomesztétikait, irodalomtörténetit, amely egyaránt vonatkoztatható Székely Jánosra és Szabédi Lászlóra, vagyis a *Mórok* szerzőjére és főhőisére (a drámabeli ún. „fiktív figurára”).

Az irodalomtörténeti megközelítés tehát itt megkettőződik, a hitelesség kérdése bonyolultabbá válik. Persze, egy távolabbi utókor esetleg eltekinthet a *Mórok* „nyersanyagától”, ám ma még eleven – s én azt gondolom, hosszú távon az maradhat — a Szabédi-életmű emléke (és nem csupán az ellenállásé, a „Szabédi-mítoszé”!); ebbe az életműbe nyilván beletartoznak a tévedések, de beletartozik a kitartó keresés, az értelmiségi sorsnak s a magyar nemzet helyzetének intenzív átélése, az önkorrekcióra való törekvés — ami Szabédi önostorozásához és ezzel összefüggő szemléletváltásához vezetett a II. világháború után. Leegyszerűsíthető, a Szabédi-tragédiát egyoldalúan magyarázó az a Kibédi szájába adott „önvallomás”, amelyet Székely János így összegez: „Ha életem merő megalkuvás volt, / halálom most már tüntetés legyen.” Aki valamennyire tájékozott e kérdésben, tudja, a Szabédi-életút nem a szüntelen megalkuvás, az árulás és a kései ráébredés, „megértés” példája, hanem az életét állandó vívódásban leélő, az új hitet önmagával elhittető értelmiségie, aki egy végtelenen válságos pillanatban nem lát más eszközt, mint az öngyilkosságot, hogy a nemzete számára megváltónak hitt nagy művet (nyelvészeti munkáját) célba juttassa. A megaláztatás stációi persze belejátszanak ebbe az elhatározásba — és ezt a *Mórok* több szinten, kitűnően, egyetemes érvénnyel ábrázolja —, Szabédivel szemben azonban igaztalan egy olyan drámai beállítás, mintha a kolozsvári egyetem tanára tudatosan vállalta volna az árulást. Még akkor is méltatlan ez a sugalmazás, ha Székely János — főképpen a „mór fejezetekben” — az új hatalomba való beépülés közösségi indíttatását kiemeli. Az életrajzi bizonyítékok, illetve ellenbizonyítékok elhallgatása egy azonosítható, sőt azonosított történelmi-irodalomtörténeti, kortárs személyiség estében meggyőződésem szerint nem engedhető meg. Ugyancsak filológiai (illetve művelődés- és politikatörténeti) feladat Szabédi László 1956-os magatartásának pontos, részletes felkutatása; az eddig rendelkezésünkre álló adatok nem igazolják a *Mórok* szerzőjének állítását ebben a vonatkozásban.

Székely János drámájának II. felvonásában (Kibédi) László és az unitárius pap, Balázs költő és kora, művészet és valóság viszonyát vitatja. A vita hevében László Goethére hivatkozik, Goethével védekezik:

*„Miért művészet? Mert nem valóság” — látod,
Így filozófált egykor Goethe is.*

A *Mórok* persze nem vádolható azzal, hogy csak azért művészet, mert nem valóság — hiszen Székely János drámájának „történelmi esszéjének” irodalmi értékei (a Szabédi-vonatkozásokon innen és túl) elvitathat-

tatlanok. Mint egy válságos, pusztító korról készített történelmi-pszichológiai láttelet kerül be, bizonyára, az erdélyi magyar irodalom, az egyetemes magyar irodalom történetébe. Minthogy azonban a szerző Szabédi Lászlót nem csupán modellnek, „fiktív figurának” választotta, hanem versei által is megjelenített, valóságos személynek, akarva-akaratlanul egy másfajta megítélést is vállalt. Székely János Szabédi-olvasata viszont több ponton, etikailag és esztétikailag kifogásolható. Azzal a furcsa helyzettel állunk szemben, hogy egy jelentős írói életműről jelentős írói mű született — amely azonban sérti az irodalomtörténeti igazságot.

A dilemma feloldását vajon meghozhatja valamiféle értékpluralitás-felfogás? Vagy egyszerűbb magyarázatot kell keresnünk erre az ellentmondásra?

S vajon nincs-e holnap Székely János öröksége is kitéve annak, hogy egy neves utód hasonlóan — szelektíve — értelmezze a Székely János-í, immár lezárult, de már a költő életében egyetemes érvényűnek bizonyult életművet?